Kleurenstof

VERF JE EIGEN STOFFEN MET PLANTEN

Judith Rosema

Terra

home

inhoud

Voorwoord: Mijn liefde voor natuurlijke kleuren		10
Geschiedenis van de kleuren		14
Wat heb je nodig?		20
De basis voor het verven van stoffen		24
Grand teint, petit teint en het vervagen van kleurstoffen		28
Beitsen		32
Do's and don'ts bij het verven		40
Wildplukregels		42

Deel 1: Planten

LENTE

Bijvoet	Frisgroen – diepgroen	48
Eucalyptus	Geel – bruin – rood	50
Heermoes	Groengeel	52
Rode klaver	Okergeel	54
Wede	Zachtblauw	56
Wilg	Bruinroze – geelroze	58

ZOMER

Afrikaantjes	Kerriegeel	64
Boerenwormkruid	Groengeel – geelgroen – olijfgroen – groengrijs	66
Gele kamille	Warmgeel	68
Guldenroede	Goudgeel – olijfgroen	70
Riet	Frisgroen – bruinrood	74
Vlinderstruik	Geel	76
Wouw	Kanariegeel	78

HERFST

Blauwvaren	Oranje – bruinoranje	84
Eik	Lichtbruin – zachtgrijs	86
Grote brandnetel	Groen – grijsgroen – bruingroen	90
Meekrap	Rood – oranje – roze	94
Walnoot	Warm diepbruin – grijsbruin – zwartgrijs	96

WINTER

Appel	Warm bruingeel	102
Berk	Bleekroze – roze – geel	104
Kers	Warm roodoranje	106
Meidoorn	Warmbruin – bruinroze – grijsbruin	108

Deel 2: Overige natuurlijke verfstoffen

GROENTEN & FRUIT

Avocado	Roze – bruinroze	116
Granaatappel	Geel – rozeoranje	118
Lychee	Rozeoranje	120
Ui	Geeloranje – groen	122

DRANKEN

Koffie & thee	Beige tot bruin – zachtbruin – zachtgeel – zachtoranje	128

INDIGO

Indigo	Indigopigment	130

Deel 3: Technieken

Batik	140
Bundle dyeing	144
Ecoprinten	146
Shibori	150
Tataki-zomé	154
Tie-dye	156
Zeefdruk	160
Het Inkt Atelier	166
Van dezelfde auteur	169
Productinformatie en handige adressen	170
Nawoord	178
Dankwoord	180
Registers	184

Mijn liefde voor natuurlijke kleuren

Ik werk heel graag met natuurlijke kleuren, of het nu in inkt, verf of textiel is. Voor mij hebben ze een intrinsieke waarde. Ze verbinden me volledig met de natuur. Mijn materialen haal ik uit mijn omgeving; ik verzamel ze zelf. Elk seizoen heeft zijn eigen charme, met unieke planten en karakteristieke tinten. Na een storm loop ik bijvoorbeeld door het bos om takken, bladeren en ander moois te rapen.

Mijn liefde voor de natuur begon al vroeg, aan de waterkant van het Lange Wiel, een plas tussen Drunen, waar ik opgroeide, en Waalwijk. Daar zat ik urenlang met mijn tekenboek, omringd door ruisende bomen, kwakende kikkers, bloeiende dotters en de geur van aarde. Het was de plek waar ik tot rust kwam. Zo'n gevoel van geborgen veiligheid vind ik nog steeds het sterkst terug in de natuur, veel meer dan op een druk station vol mensen. Aan die oever van het Lange Wiel ontsproot mijn fascinatie voor planten en dieren, hun vormen, hun patronen, hun ritmes, hun aanwezigheid.

Altijd was ik al een buitenkind, maar toen ik zestien was, groeide mijn liefde voor de natuur en werd zij belangrijker dan ooit. Die verbinding met de natuur vond haar weg in mijn tekeningen. Op de kunstacademie in Den Bosch tekende ik planten en dieren, vaak vervlochten met mezelf. Ik liet me inspireren door het werk van Juul Kraijer: tedere lijnen, zoekende vormen, gevoelige observaties. Vooral grafiek, en litho's in het bijzonder, gaven mij de mogelijkheid mijn gevoel en observatie van de buitenwereld om te zetten in tastbare kunstwerken. Het is een delicate techniek, die veel tijd en aandacht vraagt.

Zestien jaar geleden begon ik te werken met natuurlijke materialen: ik ging zelf verf, inkt en papier maken. Het bouwen van ons ecologisch huis en het moederschap veranderden mijn kijk op de wereld. Ik wilde dat mijn kinderen zouden opgroeien in een gezondere wereld, terwijl ik me realiseerde dat ik zelf bijdroeg aan de vervuiling door chemische drukinkt en verf te gebruiken. Dat wilde ik niet langer. Alle chemische materialen gingen de deur uit en ik stapte volledig over op natuurlijk materiaal.

Zo'n zes jaar geleden kwam ik op internet een filmpje tegen dat me liet zien hoe vervuilend de textielindustrie is. Het is een van de meest vervuilende industrieën ter wereld, zowel bij het maken als bij het verven van stoffen. In elke fase worden grote hoeveelheden water, energie en chemicaliën gebruikt, waarbij vooral het verfproces zwaar weegt. Giftige kleurstoffen en metalen vervuilen onze rivieren, bodems en ecosystemen, met directe gevolgen voor de mens en de natuur. Tegelijkertijd produceren we wereldwijd een ongekende hoeveelheid kleding, inmiddels genoeg om zes generaties te kleden. Het merendeel wordt nauwelijks gedragen en eindigt als afval, wat pijnlijk blootlegt hoe ontwrichtend deze industrie is geworden.

Ik liet mijn dochter het filmpje zien; ze was toen acht jaar en met heel andere dingen bezig, maar toch zag ik dat het haar ook raakte. Het deed ons beslissen om geen kleding meer aan te schaffen bij bepaalde winkels. Later kocht ik eigenlijk helemaal niets nieuws meer. We krijgen regelmatig kleding van buurvrouwen. Het maakt me ongelooflijk blij dat ik die kleding een tweede leven mag geven. En we sloten ons aan bij de Clothing Loop, een kledingketting waarin je kleding ontvangt en doorgeeft. Dat levert soms pareltjes op, helemaal gratis. Omdat ik ook papierschepper ben en papier maak van onder andere katoen en linnen, ben ik een fijne samenwerking met de Clothing Loop begonnen. Witte katoenen kleding die écht niet meer kan, krijg ik. Ik vermaal de stukken in mijn hollander, een oude papierverpulper. Deze machine vermaalt de stof tot lange stevige vezels, precies zoals het vroeger met behulp van een papiermolen gebeurde. Van die vezels maak ik prachtig papier. Witte kleding van de Clothing Loop mag ik ook gebruiken voor het maken van plantaardige kleurstaaltjes. Het is een win-winsituatie.

De wetenschap dat de textielindustrie zo vervuilend is, zorgde ervoor dat ik ging experimenteren met het verven van stoffen. Ik merkte hoe fijn het is om je te omringen met natuurlijke kleuren. Natuurlijke kleuren bieden een esthetische rijkdom. Ze zijn gelaagd en subtiel, zelden fel of vlak en stralen een tijdloze schoonheid uit. Natuurlijke kleuren hebben ook nog eens ecologische waarde. Ze maken deel uit van een groter ecosysteem en herinneren ons aan de vitaliteit van het leven, aan de verbondenheid met alles wat groeit en bloeit. Werken met deze kleuren is voor mij dus een vorm van bewustzijn, schoonheid én respect. Een manier om me thuis te voelen in de wereld om me heen.

Geschiedenis van de kleuren

Heb je je wel eens afgevraagd waar kleuren vandaan kwamen vóórdat synthetische kleuren werden uitgevonden?

Lang voordat kleurstoffen industrieel werden geproduceerd, haalden mensen hun kleuren uit de natuur. Planten vormden daarbij de belangrijkste bron van kleurstoffen. Daarnaast werden ook materialen zoals klei en aarde gebruikt. Met deze natuurlijke kleuren werden stoffen geverfd en verf gemaakt om mee te schilderen.

Er waren verschillende manieren om kleur uit planten te winnen. Voor het verven van textiel werd vaak een verfbad gemaakt. Men liet bladeren, wortels ofschors trekken in water, zodat de kleurstoffen vrijkwamen en in het vocht oplosten. In dit verfbad konden vervolgens stoffen worden geverfd.

Een andere methode was het winnen van pigmenten. Daarbij werden kleurstoffen uit planten gehaald met behulp van zouten. De kleurdeeltjes werden daarna gefilterd en verder verwerkt tot pigmenten, die gebruikt konden worden voor het maken van verf. Als je je meer wilt verdiepen in het maken van verf, verwijs ik je graag naar mijn boek *Planteninkt*.

Het maken van kleurstoffen was een ambachtelijk proces. Het vergde tijd en aandacht, en was sterk afhankelijk van wat de natuur op dat moment te bieden had. Seizoenen speelden hierin een grote rol: niet elke plant was altijd beschikbaar, en de kleurkracht kon variëren.

Vroeger vertelde de kleur van je kleding iets over je sociale positie. Wie rijk was, kon zich andere kleuren veroorloven dan wie arm was. Het verven van stoffen was een kostbaar en tijdrovend proces, waardoor kleur een teken van status werd. Voor met name boeren en arbeiders was kleding ongeverfd of slechts licht gekleurd. Ze droegen stoffen in natuurlijke tinten zoals grijs, bruin of vaal wit. Mensen van adel en geestelijken gebruikten kleur juist om hun positie te tonen. Diepe, heldere kleuren vereisten meerdere verfbaden. Vaak gebruikte men dure kleurstoffen zoals indigo. Hoe intenser de kleur, hoe groter de investering. Kleding werd soms speciaal voor één persoon geverfd en was daarmee uniek. Wie kleur droeg had geld en toegang tot gespecialiseerde ambachten.

Dit onderscheid werd soms zelfs vastgelegd in zogenaamde 'weeldewetten'. Meestal betrof het stedelijke verordeningen die in de 15e, 16e en 17e eeuw in ons land golden. Daarin werd bepaald welke kleuren, stoffen en versieringen door welke sociale groepen gedragen mochten worden. Sommige kleuren, zoals purper of dieprood, waren exclusief voorbehouden aan de adel of kerkelijke machthebbers. Burgers en boeren mochten deze kleuren niet eens dragen, ongeacht of zij ze konden betalen. In de 18e eeuw raakten weeldewetten in onbruik, zeker na de Bataafse Revolutie (1795) en de invoering van gelijkheidsbeginselen.

De 19e eeuw bracht ook een grote technische verandering. Door de ontwikkeling van synthetische

kleurstoffen, aanvankelijk gemaakt uit steenkoolteer en later uit aardolie, werd het verven van textiel goedkoper. Het kleurenpalet breidde zich sterk uit en kleuren werden stabieler en reproduceerbaar. Voor het eerst konden en mochten ook arbeiders allerlei gekleurde kleding dragen. Daarmee verdween een eeuwenoud visueel onderscheid; kleur was niet langer exclusief verbonden aan rijkdom en macht.

Deze verandering had niet alleen sociale gevolgen, maar beïnvloedde ook hoe de kleuren zelf werden waargenomen. Neem bijvoorbeeld rood. Het felle rood dat wij nu kennen, brandweerautorood, bestond vroeger niet. Historisch gezien was rood warmer en zachter van toon, vaak neigend naar oranje of bruin, gemaakt uit rode aarde of de plant meekrap.

Kleuren en hun betekenis

De geschiedenis van het verven van stoffen laat zien dat kleur nooit zonder betekenis is geweest. Eeuwenlang bepaalde kleur wie zichtbaar mocht zijn, wie macht had en wie onopvallend moest blijven. Hoe wij kleur zien, benoemen en waarderen verschuift door de tijd heen. Kleur is geen vast gegeven; het is cultuur, gevoel en geschiedenis in één.

Kleuren en hun betekenis verschillen enorm tussen culturen. In het Westen staat wit vaak voor zuiverheid en onschuld, bijvoorbeeld bij bruiloften, en staat rood voor liefde of gevaar. In andere delen van de wereld betekenen deze kleuren soms iets totaal anders. In China staat rood voor geluk en voorspoed, terwijl wit juist met rouw wordt geassocieerd. In India is saffraanoranje heilig en rood een kleur van huwelijk en vruchtbaarheid. In Japan kan wit zowel puurheid als de dood symboliseren en staat rood voor bescherming en energie.

KLEUR EN DE HISTORISCHE BETEKENIS ERVAN IN HET WESTEN

Paars of purper stond symbool voor macht en goddelijke autoriteit en werd gewonnen uit de purperslak, een zeeslak die alleen in kleine hoeveelheden beschikbaar was; vandaar dat deze kleurstof zo kostbaar was.

Rood werd geassocieerd met rijkdom en gezag maar ook met hartstocht en zonde. Het werd vaak gemaakt met behulp van de plant meekrap.

Blauw, de kleur van de mantel van de maagd Maria, werd in de middeleeuwen gezien als teken van betrouwbaarheid en vroomheid. De kleurstof werd gewonnen uit wede of indigo.

Geel is verbonden met zon, licht en rijkdom. Het kwam uit planten zoals wouw of saffloer.

Groen stond voor vruchtbaarheid, hoop en voorspoed en werd meestal verkregen door geel met blauw te combineren.

Zwart werd gemaakt met bijvoorbeeld ijzeroxiden of door het combineren van verschillende natuurlijke kleurstoffen en symboliseerde autoriteit en zelfbeheersing.

Wit, symbool van zuiverheid en luxe, kwam van ongeverfde wol of linnen dat regelmatig gewassen kon worden.

Bruin en grijs, verbonden met arbeid, eenvoud en armoede, ontstonden uit aardse pigmenten of ongeverfde vezels.

ONZE NATIONALE DRIEKLEUR: VAN ORANJE NAAR ROOD

Ooit had de Nederlandse vlag de kleuren oranje, wit en blauw ('oranje, blanje, bleu'), de kleuren van Willem van Oranje (1533-1584). Op schepen van opstandelingen wapperde deze Prinsenvlag trots in de wind. Oranje werd gemaakt door rood van meekrap te mengen met geel van wouw, maar het gele wouwpigment was niet zo stabiel. In de felle zon trok het geel vaak weg, waardoor er vooral rood overbleef. De vlag moest daardoor regelmatig overgeverfd worden, dat was niet zo handig.

Op zee was rood bovendien veel beter zichtbaar tegen de lucht en de golven dan vervagend oranje, waardoor schepen elkaar makkelijker konden herkennen. Zo veranderde de vlag langzaam: de bovenste baan werd rood, terwijl wit en blauw bleven. Het oranje verdween van de driekleur en wappert tegenwoordig als wimpel aan de vlag, als verwijzing naar het koningshuis van Oranje.

Wat heb je nodig?

Het belangrijkste dat je nodig hebt, is geduld en aandacht. Een stof verven is geen snel proces met direct resultaat maar een ambacht waarbij elke stap bijdraagt aan de uiteindelijke kleur. Het voorwerk, wassen, beitsen en het voorbereiden van het verfbad zijn minstens zo belangrijk als het verven zelf. Besteed je hier niet genoeg aandacht aan of sla je deze stappen zelfs over, dan zie je dat terug in een ongelijkmatige of snel vervagende kleur.

Tijdens het verven zelf is concentratie nodig: de temperatuur, de tijd en het bewegen van de stof zijn cruciaal voor het resultaat. Blijf dus bij je pan. Kleuren bouwen zich langzaam op. Je kunt stof meerdere keren verven om tot de juiste tint te komen. Iedere keer dat je in hetzelfde verfbad verft, wordt het verfbad lichter van kleur. Door stoffen na elkaar in hetzelfde verfbad te verven krijg je een scala aan tinten van donker naar licht.

Natuurlijk verven gaat niet alleen om het eindresultaat maar om het hele proces. Het werken met planten levert kleuren op die nooit volledig voorspelbaar of hetzelfde zijn. Dat maakt elke geverfde stof uniek.

INGREDIËNTEN

Om de stof te beitsen en/of om de kleur te intensiveren:

aluin
fructose
galnoten
gebluste kalk
ijzersulfaat
potas
roestige spijkers
soda
sojamelk
wijnsteenzuur

MATERIALEN

Het is handig om een aantal materialen in huis te hebben:

(camping)fornuis
droogrek
groene zeep
handschoenen
kaasdoek
kruidnagels (ter conservering)
oude pannen met deksel (liefst van aluminium)
potten om je restanten in te bewaren
reststukjes stof om kleuren te testen
roerstok
(snoei)schaar
stoffen als zijde, wol, katoen en linnen
strijkijzer (optioneel)